

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
THE MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI
SAMARKAND STATE INSTITUTE OF FOREIGN LANGUAGES

“FILOLOGIYA, METODIKA, TARJIMASHUNOSLIK: ZAMONAVIY FANNING
DOLZARB MASALALARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN
MATERIALLARI

THE PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE ON “PHILOLOGY, METHODOLOGY AND TRANSLATION STUDIES:
CURRENT ISSUES OF MODERN SCIENCE”

SAMARQAND
08 - 09 - NOYABR, 2024 - YIL
SAMARKAND
NOVEMBER 08 - 09, 2024

“FILOLOGIYA, METODIKA, TARJIMASHUNOSLIK: ZAMONAVIY
FANNING DOLZARB MASALALARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-
AMALIY ANJUMAN
MATERIALLARI
2024-yil 8-9 noyabr

CONFERENCE PROCEEDINGS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
“PHILOLOGY, METHODOLOGY, TRANSLATION STUDIES: CURRENT
ISSUES OF MODERN SCIENCE”

November 8-9, 2024

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
“ФИЛОЛОГИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ, ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ:
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ”
8-9 ноября 2024 г.

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
PHILOLOGY, METHODOLOGY, TRANSLATION STUDIES: CURRENT ISSUES OF
MODERN SCIENCE**

ANJUMAN ISHTIROKCHILARIGA QUTLOV

Assalomu alaykum, hurmatli mehmonlar, konferensiya ishtirokchilari!

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari, qadimiy va navqiron Samarqand shahriga va Samarqand davlat chet tillar institutiga xush kelibsiz!

Ushbu konferensiya bejizga “Filologiya, metodika, tarjimashunoslik: Zamonaviy fanning dolzarb masalalari” deb nomlanmagan, chunki hozirgi paytda ushbu sohada olib borilayotgan nazariy va amaliy tadqiqotlar nafaqat jahonda, balki respublikamizdagi ushbu sohalarining yetakchi olimlari tomonidan ham koʻzga koʻrinarli ishlar olib borilmoqda.

Zamonaviy tilshunoslikning dolzarb muammolarini oʻrganish hozirgi paytdagi tilshunoslikdagi dolzarb masalalardan desak mubolagʻa boʻlmaydi. Shu bois respublikamizda ham tilshunoslikda lingvistik tadqiqotlar va nazariyalarni oʻrganish, zamonaviy lingvistikada madaniyatlararo muloqot nazariyasi hamda tarjima mohiyatini tahlil qilish, lingvistik tadqiqotlar va tarjima sanʼati metodologiyasi kabi masalalarni keng tatbiq etishga katta eʼtibor qaratilmoqda. Shu bilan birgalikda xorijiy tillarni oʻqitish metodikasida til va sifatli taʼlimni birgalikdagi uygʻunlashuvi aynan pirovardida samarali natijalarga erishilishiga turtki boʻlishi shubhasiz.

Samarqand davlat chet tillar instituti tashkil topganligining 30 yillik yubileyi munosabati bilan “Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti” kafedrasini tomonidan tashkil etilgan “Filologiya, metodika, tarjimashunoslik: Zamonaviy fanning dolzarb masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ham ushbu masalalarda olimlarning yuqorida taʼkidlab oʻtilgan sohalaridagi soʻnggi yangilik va maʼlumotlarni oʻzaro muhokama qilishlariga yaxshi bir imkoniyat beradi degan fikrdaman. Konferensiya seksiyalarida tilshunoslikda lingvistik tadqiqotlar va nazariyalar sharhi; zamonaviy lingvistikada madaniyatlararo muloqot nazariyasi hamda tarjima mohiyati; oʻqitish metodikasida til va sifatli taʼlim uygʻunlashuvi; lingvistik tadqiqotlar va tarjima sanʼati metodologiyasi kabi mavzular qizgʻin muhokama qilinishi koʻzda tutilgan.

Konferensiyada Amerika Qoʻshma Shtatlari, Germaniya, Ispaniya, Hindiston, Koreya, Yaponiya, Misr Arab Respublikasi, Rossiya, Turkiya kabi xorijiy davlatlar bilan birgalikda yaqin qoʻshnilarimiz boʻlgan Qirgʻiziston, Tojikiston va Qozogʻiston kabi davlatlarning oliy taʼlim muassasalaridan koʻplab professor-olimlar, ilmiy-tadqiqotchilar va xorijiy tillar boʻyicha mutaxassislar ishtirok etmoqda. Shuningdek, xalqaro konferensiya doirasidagi masalalar muhokamasiga bagʻishlangan 200 dan ortiq ilmiy maqola kelib tushgan. Shulardan 50 dan ortiq maʼruzalar xorijiy ishtirokchilar tomonidan taqdim etilgan. Mazkur konferensiya institut yubileyi bilan bir kunda oʻtkazilishi konferensiya koʻrkinining jozibadorligini yanada oshishiga xizmat qiladi.

Xalqaro ilmiy konferensiya tahririyatiga kelib tushgan maqolalardan ishtirokchilarning xorijiy til, madaniyat, tarjima hamda metodika sohalaridagi fikr-mulohazalarini oʻrgangan holda quyidagi soha mutaxassislari va professorlarini alohida qayd etish lozimki, ularning hozirgi davrda sohani aynan Oʻzbekiston sharoitida rivojlantirish masalalariga qaratilgan fikr va mulohazalari eʼtiborga molikdir. Xususan, professorlar *Safarov Shaxriyor Safarovich, Mamatov Abdimurod Eshonqulovich, Kulmamatov D.S., Asad Ahmad, Misbah Parveen, Gulnazarzoda Jilo Buri, Mr.Ralph Schusler, Carlos Martin-Peñasco Medina, Bozorov S. , Kitibayeva A. Shirokova N.L. Maxkamova G. Muller-Buck Renatte Tubengan va Yoqubov J.A.* kabilar shular jumlasidandir.

Konferensiya ishiga muvaffaqiyatlar tilab, ishtirokchilarga, xususan xorijiy mamlakatlardan va respublikamizning oliy taʼlim muassasalaridan tashrif buyurgan barcha ishtirokchilarga oʻz minnatdorchiligimni bildiraman.

Konferensiya ishini ochiq deb eʼlon qilishga ruxsat bergaysizlar!!

SamDCHTI rektori
f.f.n., dotsent
B.Xolikov

ORTIQCHALIK VA TEJAMKORIK TAMOYILLARINING O'ZARO MUNOSABATI

Z. Rasulov¹

Annotatsiya:

Maqolada tejamkorlik tamoyilining tilning tizimli faoliyatini tadqiq qilishdagi o'rni, mazkur tamoyilning ilmiy nazariy tavsifi shakllanishi tarixi, tilning tadrijiy rivojida tejamkorlik tamoyilining o'rni haqidagi nazariy g'oyalar, til ta'limini osonlashtirish maqsadida uning tarkibini soddalashtirishga yo'naltirilgan urinishlar va shunga mos holda qarama-qarshi nazariyalar xususida so'z boradi. Voqelikning kategorial tartiblashuvi qandaydir tasodifiy yoki erkin tanlov natijasi bo'lmasdan, balki ma'lum turdagi psixologik tamoyillar ta'sirida yuzaga kelishi isbotlanadi.

Kalit so'zlar: nutqiy vositalarni tejash, tilning tadrijiy rivoji, so'z shakllarining qisqarishi, soddalashuv, til sathlari, kognitiv tejamkorlik tamoyili, axborot uzatish, sinergetik taraqqiyot, olamni idrok etish, lisoniy manzara, tejamkorlik va ortiqchalik munosabati.

doi: <https://doi.org/10.2024/tw831c49>

Ma'lumki, tejamkorlik tamoyilining asosida nutqiy faoliyat jarayonida axborotni tinglovchiga tez va aniq yetkazish harakati turadi. Ushbu harakatning samarasi til sohiblarining xotira ko'lami va idrok qobiliyati bilan belgilanadi. Bunday holatda lisoniy tejamkorlik bevosita tildagi ortiqchalikka duch keladi. Masalan, lug'at zahirasida ma'no jihatidan batamom o'xshash birliklar (dubleklar, sinonimlar) mavjud. Ushbu turdagi "boylik"ni ko'rgan ba'zi tilshunolar "til haddan ziyod ortiqchalikka ega, u shu bois til egalarining o'zgarib turuvchi ehtiyojlariga tezda va butunlay moslasha olmaydi" qabilidagi xulosa chiqarishgacha borib yetganlar. Bizningcha, frantsuz olimining ushbu xulosasi til tizimining imkoniyatlarini kamsitishdan boshqa narsa emas. Til tabiatan ortiqchalikni bartaraf etish yoki uni chetlab o'tish imkoniyatiga ega. Ortiqchalik esa, haqiqatdan ham tizimga, fikr ifodasiga aniqlik kiritishga to'siq qo'yadi. Shuning bilan birgalikda ortiqchalik til tizimi uchun qonuniy va tabiiy ravishda hosil bo'ladigan hodisadir.

Eng muhimi ortiqchalik ba'zan zarurat tufayli yuzaga kelishi mumkin. Bunday ortiqchalikka K.Cherrining ta'biricha, talaffuz yoki yozuvdagi noaniqliklar hamda til tizimining mukammal emasligi sabab tug'diradi. Aniqlikka intilish esa nutqda ortiqcha elementlar paydo bo'lishiga undaydi. Ortiqchalik qo'shimcha lisoniy belgilarning faollashuviga olib keladi.

Til tizimidagi ortiqchalik faqat tabiatan mavjud bo'lmasdan, balki talab qilinganda so'zlovchining o'zi tomonidan ham hosil qilinishi mumkin. Bu, ayniqsa, uzatilayotgan axborotni alohida ta'kidlash ehtiyoji tug'ilganida yoki kommunikantlarda shuni istaganlarida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Axborotning ortiqchaligi, bundan tashqari, ba'zan ma'noni ma'lum qilishdagi to'siqni bartaraf etishga ham xizmat qiladi. Biroq ortiqchalikdan foydalanish me'yoriga amal qilish talab qilinadi, aks holda ushbu to'siqning ko'lami haddan ziyod kengayib ketishi kuzatiladi. Demak, ortiqchalikdan voz kechishi amali ma'lum qonuniyatlarga bo'ysunadi.

Ortiqchalikning yuzaga kelishi to'g'ridan – to'g'ri tejamkorlik tamoyilining faollashuviga olib keladi. Shu jihatdan ozarbayjon olimi M.I.Yusifovning "tejamkorlik ortiqcha unsurlarning paydo bo'lishi va bartaraf etilishi bilan bog'liq" degan qaydini o'rinni

¹ Rasulov Zubaydullo Izomovich, Buxoro davlat universiteti filologiya fanlari doktori, professor

ekanligini aytmogchimiz. Tejamlilik va ortiqchalilikning o'zaro munosabati boshqa tadqiqotchilar tomonidan ham e'tirof etilgan.

Ushbu ikki hodisa o'rtasida mavjud bo'lgan aloqani isbotlash niyatida bo'lgan J.Vandries so'zning haddan tashqari ko'p qo'llanilishi natijasida ifoda quvvati kamayishi ham tizimdan chiqib ketishiga ishora qiladi. Boshqacha aytganda, so'z kommunikativ qiymatini yo'qotadi, ortiqcha "yuk"ga aylanadi. Bundan ko'rinadiki, olim lisoniy tejamkorlik hodisasining tahlil ko'lamini birmuncha kengaytiradi.

Jahondagi barcha tillarda ortiqchalik u yoki bu darajada namoyon bo'ladi va bu xildagi ortiqchalik tilning "hayoti"ni, uning muloqot vositasi bo'lishini ta'minlovchi zahiradir. Ammo ortiqchalik tamoyilining turli tillar tizimiga ta'sirini bir xil deb bo'lmaydi. Tadqiqotchilar olib borishgan tahlillar natijasi ko'rsatishicha, masalan, ingliz tili boshqa tillarga nisbatan ko'proq "tejamkor". Ba'zi olimlar ingliz tilida tejamkorlik darajasi 70% dan kam ekanligini qayd etadilar, D.Kristalning hisob-kitobicha, ushbu miqdor 50-60% dan oshmaydi. O'zbek tili miqyosida hozircha bunday tahlil olib borilmagan bo'lsa-da, lekin ona tilimizda tejamkorlik va ortiqchalik tamoyillari uzluksiz munosabatda ekanligining guvohimiz. Bunday imkoniyatdan foydalanish naqadar samarali ekanligi Alisher Navoiy hazratlari "Muhokamatu-l-Lug'atayn" asarida ta'kidlaganidan xabardormiz. Mazkur asarning yangi nashrini tayyorlagan Q.Sodiqov ko'rsatib o'tganidek, Navoiy fonetikada turkiy tilning boshqa tillar, xususan, forschada uchramaydigan o'ziga yarasha tovushlari, semantikada nozik ma'noli hatti-harakatlarni bildiruvchi fe'llar va ularning mazmunga ta'siri, sinonimlarning poetikadagi o'rni, stilistik xususiyatlari, so'zlarning qo'shma'noligi singari jihatlarga e'tibor qaratadi. Masalan, tejamlilikning morfologiya sathida amal qilishini ayrim qo'shimchalarning ko'pma'noliligida ko'rish mumkin. Alisher Navoiy bayon qilganidek, turkiydagi -či qo'shimchasi mansab bildiruvchi so'zlarni yasaydi: qorči, suči, xizānači, kerāk-yaragči, čāwdanči, nayzači singari. Ushbu qo'shimcha hunar va peshani bildiruvchi so'zlarni yasashda ham ishtirok etadi: qušči, barsči, qorūqči, tamgači, jibači, yorgači, xalvači, kemači, qoyči. Bundan tashqari, qush hunaridan ham bunday atamalar bor: qazči, quwči, turnači, kiyikči, tawušqanči.

Xullas, tejamkorlik va ortiqchalikning me'yorini belgilash masalasi tilshunoslik fanining azaliy va "kun tartibi"dan hech tushmaydigan masalalaridandir. O'tgan asrning oxirlarida R.Yakobson "hozirgi paytda ortiqchalikni bartaraf etish va undan foydalanish mo'ljali olgan jarayonlarni inobatga olmaydigan lingvistik tadqiqotni tasavvur qilish qiyin", degan fikrni aytib ketgan ekan. Ushbu fikrning tasdig'ini zamonaviy tilshunoslik misolida ham ko'rishimiz mumkin, albatta. Ayniqsa, tilshunoslik fanida antropotsentrik yondashuvning ommalashuvi bunday "azaliy" muammolarga inson omili nuqtai nazaridan qarashni taqozo etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Алишер Навоий. *Муҳокамату-л-Луғатайн*. –Т.:Академнашр, 2017. –128б.
- [2]. Маҳкамов Н. *Адабий норма ва плеоназм*. –Т.:Фан, 1988. –93б.
- [3]. Соколовский Ю.А. *Избыточность и отсецени информации как средство нивелирования семантических помех // Слово в языке и речи*. –Нальчик, 1982. –С.87-94.
- [4]. Черри К. *Человек и информация*. –М.:Связь, 1972. –С.53.
- [5]. Юсифов М.И. *Экономия в системе языка (на материале азербайджанского языка)*. Автореф. дисс.... канд. филол. наук. –Баку, 1978. –24с.
- [6]. Crystal D. *English as a Global Language*. –Cambridge: CUP, 2010. –P.147.

MUNDARIJA – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

I SHO'BA – SECTION I – СЕКЦИЯ I TILSHUNOSLIKDA LINGVISTIK TADQIQOTLAR VA NAZARIYALAR SHARHI OVERVIEW OF LINGUISTIC STUDIES AND THEORIES IN LINGUISTICS ОБЗОР ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ТЕОРИЙ В ЛИНГВИСТИКЕ			
1.	Шахриер Сафаров	Условия сдвига лексического значения глаголов	6-7
2.	Zubaydullo Rasulov	Ortiqchalik va tejamkorik tamoyillarining o'zaro munosabati	8-9
3.	Müller-Buck Renatte Tubengan, Jumayev O.K., Anorqulov S.I.	Sintaktik qurilmalar tadqiqining nazariy asoslari to'g'risida	10-12
4.	Ralph Shchusler Jr.	A comparative analysis of the “-ing” suffix in English and Uzbek: divergent purposes in similar prominence	13-15
5.	Наргиса Кобилова	Принцип изменчивости и экономии языка	16-19
6.	Akram Shermatov	Ingliz va o'zbek tillarida aniqlik hodisasini ifodalashda grammatikalizatsiyaning o'rni	20-21
7.	A.K.Kitibayeva, A.A.Shermatov	Some Comments About Discourse Deixis in Literary Text (in the Materials of English and Uzbek Languages)	22-24
8.	B.X.Rizaev	Aspektologiyaga tegishli ayrim tadqiqotlarning qisqa tahlili	25-27
9.	M.B.Begmatov	Miqdor va daraja formasida keluvchi ilovali elementlar	28-29
10.	Shahobiddin Ashurov, Sevinch Mukhiddinova	The Harmony of the Concepts of Time and Language	30-34
11.	Jamoliddin Yakubov	Fransuz tilida “istak” kategoriyasini leksik-semantik guruhlarga ajratishning o'ziga xos kognitiv xususiyatlari	35-40
12.	N.J.Sulaymanova	Baho kategoriyasi tadqiqi	41-45
13.	Нарзикулова Ф.Б.	Природа имиджа в контексте философского учения восточных мыслителей	46-48
14.	Музафарова Л.У.	Особенности лингвистического выражения структуры знания “Performing Arts” в художественном тексте	49-51
15.	Вазира Холматова	Нутқий тузилмалар семантикасида коннотация ҳодисаси	52-54
16.	Наргиза Сулейманова	Тил бирликларнинг номинатив мақоми хусусида	55-57
17.	Mirzo Tursunov	Peculiar Features of Media-Discourse as a Linguistic Discourse Type	58-61
18.	Shermatov A.A., Haydarova S.M.	Emotsiyalar va ularning tilda madaniy jihatdan aniqlangan jarayonlashuvi	62-64
19.	Шодиев С.Э.	Қўшма гап қолипида фраземаларнинг деривацион тамойиллари ва таҳлили	65-67
20.	Luiza Muzafarova, Dilnora Baxtiyorova	Argumentation as a Type of Persuasive Discourse	68-71
21.	Mamlakatxon Nurmatova	Oilaviy munosabatlarda muloqotning samarali jihatlari	72-73
22.	Bakhtiyor Gafurov	Typological Characteristics of Language in Connection with the Nature of the Significant Function of Phonemes	74-76
23.	N.Djumaeva	Some Considerations on Artistic Discourse	77-79
24.	Fotima Vaxidova	Terminostemaning konseptual mohiyati	80-81
25.	Ziyoda Ergasheva	Erkaklarga xos og'zaki xulq-atvorning leksik xususiyatlari	82-85
26.	Aziz Latipov	Davomiylik fazasining asosiy xususiyatlari	86-89
27.	Nafruzza Azizova	Somatik frazeologizmlarning metaforik ma'nosi	90-92
28.	Nodira Saidova	Navoiy nasrining talqinida mahoratli olim uslubi	93-95
29.	Gavhar Asadova	Nomustaqil ega vazifasidagi ikki valentli birliklar komponent tahlili	96-98
30.	Sanjar Eshchonov, Jamila Djumabayeva	Biznes nutqi masalasi va uning o'ziga xos jihatlari	99-102
31.	Farxad Yuldashev	Grammatik kategoriyalarni sistematik tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish	103-105
32.	Izzatulla Akramov	An Aphorism as a Whole Statement: Systems of Organization Integrating Semantic Components	106-110
33.	Дилафруз Ходжаева	Scientific-Theoretical Perspectives on the Classification of Terms	111-112
34.	Dilshoda Sindarova	The Emergence and Development of Views on Paremiology in Linguistics	113-115
35.	Dilnoza Aliyeva, Munisa Bobojonova	Some Linguistic Issues of Communicative Aspect of Speech	116-117
36.	Gulnara Ruzmatova	The Role of Pragmatic Competence in Second Language Acquisition	118-120
37.	Gulnoza Zakhidova, Firuza Abdurakhmonova	Phonetics and Phonology: A Comparative Study of English and Uzbek	121-123
38.	Bahora Sadikova	Antinomy and Correlation in Italian Paremiology: Semantic Analysis	124-126
39.	Oyjamol Khudoyberdieva	Demonstrative Semantics of Dance Terms in English and Uzbek	127-129
40.	Maftuna Shoymardonova	The Role of Detective Works in a Person's Life	130-132
41.	Shokhista Karshieva	Problems of Learning Syntactic Behavior of Ergative Verbs in English Language	133-135
42.	Dildora Azizova	Lexicographic Analysis of Toponyms	136-139
43.	Farzona Nasreddinova	Jane Eyre: A Portrait of Independence and Strength	140-141
44.	A.Э.Маматов	Теоретические предпосылки социолингвистического анализа фразеологических единиц	142-146
45.	Маргуба Рахимова	Художественные средства изображения персонажей в романе А. Рой «Бог мелочей»	147-149
46.	С.М.Джалилова	Цветовые образы в испанском языке: этнолингвистические аспекты	150-151

INDEX REFERENCE

of the international scientific and practical conference “Philology, Methodology, Translation Studies: Current Issues of Modern Science”

Title of the article	<i>ORTIQCHALIK VA TEJAMKORIK TAMOYILLARINING O'ZARO MUNOSABATI</i>
Author(s)	<i>Zubaydullo Rasulov</i>
Date	<i>8-9.11.2024</i>
DOI	https://doi.org/10.2024/tw831c49

JA Inkwell Publishing

The main information of the article and the pdf format have been saved on the official website of the international publishing house "JA Inkwell Publishing".

Google Scholar

The article has been indexed in Google Scholar, the main platform for increasing the citation of articles.

ZENODO

The article has been placed on the European Open Data International Database.

OpenAire

The article was published into the international scientific database, recognized as one of the primary databases in Europe and extensively utilized in over 35 countries.

